

# Att göra skillnad

om migration, arbete och kön i skogsarbetarbyar 1950–1975

*Maria Vallström*

## Intersektionalitet i det förflutna<sup>1</sup>

”Kampen för erkännande” håller i slutet av 1900-talet snabbt på att bli den paradigmatiske formen av politisk konflikt. Krav på ”erkännande av olikhet” underblåser den kamp som olika grupper för under nationalitetens, etnicitetens, ”rasens”, könets och sexualitetens banér.<sup>2</sup>

Det senmoderna uppmärksammandet av kategorierna kön, etnicitet, sexualitet, religion och funktionshinder kan beskrivas i termer av identitetspolitik där olika underordnade grupper kämpar för att få erkännande och resurser. På motsvarande sätt har mångfaldsfrågor seglat upp på ett samhälleligt plan, i policydokument där förväntat underordnade kategorier ställs mot varandra eller inordnas i form av verksamhetsintegrering.<sup>3</sup> Samtidigt fortgår den sortering och hierarkisering som baseras på dessa kategorier, vilket resulterar i fortsatt etnifierade, könade och klassade positioner. Det är inom detta konfliktfyllda nutida samhälleliga fält som huvuddelen av de vetenskapliga intersektionella analyserna utförs, empiriskt sett.

Teoretiskt sett innebär intersektionalitetsperspektivet en välbehövlig distans till och ett utrymme för kritiskt granskande av identitetspolitiska rörelser.<sup>4</sup> Ett sådant perspektiv möjliggör också analyser av de maktförhållanden som ligger bakom kategoriseringar och som ibland döljs av identitetspolitiken: hur kategoriseringar reproducerar dominerande diskurser på flera olika nivåer. Frågan är om studier av historiska förhållanden kan ge ytterligare distans och bidra till att relativisera samtiden? Och kan intersektionella analyser, å andra sidan, bidra till en metod för att läsa historien ”framlänges”, dvs. att så långt som möjligt inte förstå historien ”med facit i hand”.<sup>5</sup>

I föreliggande artikel kommer därför framförallt två frågor att diskuteras: Hur kan man förhålla sig till kategorierna i den intersektionella analysen för

att inte riskera att läsa historien ”baklänges”? Hur kan man arbeta med en dialogisk, lyssnande metod för en öppen analys av subjektiveringsprocesser?

Det empiriska exempel jag utgått ifrån är hämtat från projektet ”Skogsbygdsliv”<sup>6</sup> i vilket jag undersökt fem skogsarbetarbyar som byggdes av skogsbolaget SCA under 1950-talet i en skogsförvaltning som innefattar delar av Medelpad och Jämtland. De bofasta skogsarbetarna i området hade i stor utsträckning gått över till vattenkraftsutbyggnaden och bolaget gjorde en aktiv rekrytering av gästarbetare från Finland och Norge.<sup>7</sup> Ett urval av dessa blev så småningom erbjudna att köpa hus i de egnahemsområden som kallades skogsarbetarbyar, vilket innebar permanent boende och helårsanställning.<sup>8</sup> Även en del av de skogsarbetare som bodde kvar i trakten flyttade in i de nybyggda villorna, utrustade med moderna faciliteter som ännu inte var någon självklarhet i den omkringliggande bebyggelsen: varmvatten, centralvärme, badrum och tvättmaskin. Huvudsakligen var det dock gästarbetare från Finland som flyttade in med sina familjer. Det var från arbetsgivarens sida ett försök att behålla arbetskraften för att upprätthålla det ännu i hög grad manuellt beroende skogsarbetet, i en kort intensiv period innan mekaniseringen vann större genomslag ett par år in på 1960-talet och framåt.

Min analys bygger främst på intervjuer med f.d. och nuvarande boende i och omkring skogsarbetarbyarna, men jag har också använt en del arkivmaterial samt artiklar från SCA:s tidning under 1950-talet. Jag har intervjuat både kvinnor och män, födda vid olika tidpunkter i Finland och Sverige, med olika yrkesbeskrivningar och benämningar, för att fånga många olika aspekter av tillvaron i denna specifika historiska kontext.<sup>9</sup> Jag valde ett intersektionellt perspektiv för att kunna utföra en integrerad analys av vilken betydelse kön, etnicitet och klass hade i en specifik historisk situation och hur dessa betydelse förändrades över tid.

När jag stod inför att praktiskt tillämpa ett intersektionellt perspektiv uppstod dock några problem. Min metodiska utgångspunkt i undersökningen var att *provisoriskt* använda kategorierna kön, etnicitet/ras och klass för att se hur de ”passade in” i den lokala kontexten och sedan se vilka andra tänkbara axlar för analys som kunde vara relevanta. Det var alltså närmast en *intrakategorisk* utgångspunkt, med Leslie McCalls terminologi.<sup>10</sup> Den provisoriska användningen av kategorier blev också provisorisk, det visade sig vara en besvärlig väg att gå, framförallt eftersom alltför mycket innehåll i kategorierna förblev oproblematiserat; kategorin kvinna tenderade t.ex. att ”fastna” i sysslor med starkt kvinnlig könskodning.<sup>11</sup> Allt annat, exempelvis kvinnors arbete i skogen, tolkades som överskridanden snarare än skärningspunkter. Allteftersom projektet fortskridit har jag därför mer och mer strävat mot en *antikategorisk*, dekonstruerande, ståndpunkt.<sup>12</sup> Men eftersom intervjuerna gjordes tidigt i projektet innehåller de frågor kring betydelsen



I befintliga byar på den norrländska landsbygden placerades monteringsfärdiga hus i egnahemsområden. Deras moderna och homogena utformning bröt ofta av mot den tidigare mer blandade bebyggelsen. Foto: Lauri Pärssinen/Jamtli Bildarkiv.

av kön, etnicitet och klass, vilket naturligtvis färgar materialet. Samtidigt var det just oviljan hos mina informanter att prata om sådana ämnen som fick mig att tänka om.

### Bekännande och benämning

Att forska om kategorisering innebär att ta ställning till en rad paradoxer. En av de mer välkända är frågan om bekännande eller paradoxen mellan likhet och särart. Om en individ bekänner sig till en kategori som i samhällets ögon är underordnad kan det innebära att den individen blir definierad som avvikande. Om individen istället väljer att inte bekänna sig till den underordnade kategorin, trots att personen ifråga kanske identifierar sig och/eller betraktas som sådan, finns risk för osynliggörande. Denna paradox har en tendens att reproduceras i forskningen. Om vi betraktar män och kvinnor som helt likställda kategorier finns risk att kvinnors erfarenhet av skillnad och underordning osynliggörs. Om vi istället fokuserar deras särskildhet riskerar vi att reproducera dem som avvikande. För att ytterligare komplicera saken är kategorisering långtifrån alltid en frivillig process hos den som kategoriseras. Det finns därför anledning att granska relationen mellan kategorisering och identifikation, eller bekännande och benämning. Identifikationen, eller med Richard Jenkins termer den *interna* kategoriseringen, påverkas av den *externa* kategoriseringen,<sup>13</sup> eller benämning.<sup>14</sup> Det här är en process som

också omtalas i postkolonial teoribildning, där den koloniserade alltid bär med sig bilden av den Andre som en del av sig själv.<sup>15</sup>

Forskare som t.ex. Ian Hacking har dessutom påpekat att kategorier också byggs ”underifrån”, i den meningen att de samhälleligt accepterade sociala kategorierna påverkas av de kategoriserades egna sätt att hantera dem. Han hävdar att en interaktion alltid sker mellan individer och de kategorier och institutionella sammanhang de placeras i. Människor förhåller sig till hur de benämns och deras förhållningssätt kan också påverka kategorierna de tillskrivs.<sup>16</sup> Men så länge forskningen är upptagen av att bara se till den ena vägen av påverkan, från kategori till kategoriserad, finns ingen chans att se de kategoriserades egen betydelse för kategorins föränderlighet.

För att kunna undersöka den processen har jag prövat en arbetsmetod där konstruerandet av kategorier och skillnadsskapande analyseras på den individuella nivån genom en närläsning av återberättade erfarenheter. Det innebär att jag velat utforska utrymmet mellan bekännande och benämning i skapandet av kategorier. Med andra ord har min avsikt varit att se till den sedan tidigare väl utforskade underordningen genom kategoriseringar som kvinna, arbetarklass och etnisk/nationell tillhörighet, men framförallt att lyssna in hur individerna gör sig själva i relation till dessa sociala kategorier. Med en poststrukturalistisk utgångspunkt blir frågan hur subjektiveringar görs i relation till erbjudna subjekspositioner, alltså vad som är möjligt att vara inom ramen för dominerande diskurser. Förhoppningen är att kunna spåra luckor, tillägg och förhandlingar genom att granska dessa subjektiveringsprocesser på nära håll.

Att undersöka frågan om förändring ”underifrån” kräver att subjektivering inte ses som helt förutsägbar och låst. Det blir då fråga om att ägna sig åt vad Beverly Skeggs i sin studie av unga arbetarklasskvinnor i Storbritannien under 1990-talet kallat en politiskt motiverad etnografi, där målet är att skapa utrymme för människors egna framställningar och skillnadsskapanden. Det innebär att ge individerna som kategoriseras utrymme för en egen röst, just för att de subjekspositioner som påbjuds dem inte gör dem rättvisa.<sup>17</sup> Det kan naturligtvis inte bli en helt oförmedlad eller ”autentisk” röst, utan snarare en gestaltad röst som kommer till i dialog med forskaren. I arbetet med materialet kräver det att man verkligen strävar efter att kunna se själva skillnadsskapandet så förutsättningslöst som möjligt och med stor vaksamhet gentemot ordens försåtliga inneboende makt att benämna och kategorisera. Rent konkret handlar det om att undvika beskrivningar av vilka individerna *är*, utan snarare beskriva dem med utgångspunkt i vad de *gör* och på vilken *plats*. I de fall jag haft tillåtelse att använda de intervjuades namn har detta underlättat och avsiktligt gjorts för att tillerkänna dem status som subjekt. En förutsättning för att lyckas med ”avlärandet” av kategorier är att i möjligaste

mån undvika att använda ”färdiga” kategoriseringar i texten. Subjektiveringarna och deras relationer till dominerande diskurser måste få vara en öppen empirisk fråga eftersom utrymme måste ges för alternativa kategoriseringar.<sup>18</sup> Men hur långt kan man gå i upplösandet av kategorier utan att tappa poängen med ett intersektionellt perspektiv?

### Kategoriernas status

Vilken status har kategorierna i intersektionella analyser? För att travestera Hackings *The Social Construction of What?* blir frågan: ”The intersection of what?”<sup>19</sup> Som flera forskare påpekat gäller det att inte se kategorierna som något fast och bestämt, utan att se hur de *görs*, hur de konstrueras och ömsesidigt konstruerar varandra i en ständigt pågående differentieringsprocess.<sup>20</sup> Det kan då handla om att se till hur kategorier skapas, omförhandlas och förkastas på ett individuellt plan,<sup>21</sup> vilket i sin tur kan återverka i form av destabiliseringar av diskurserna. Men hur mycket man än betonar betydelsen av processer och skärningspunkter finns kategorierna ändå där någonstans i bakgrunden, som blinda fläckar, eller till synes oskyldiga exempel. Även i Nina Lykkes ganska breda definition av intersektionalitet finns de med: det ska handla om ”diskursivt och institutionellt konstruerade kategorier som genus, etnicitet, ras, klass, sexualitet, ålder/generation, nationalitet, osv”.<sup>22</sup> Kanske klarar vi oss inte helt utan dem eftersom vi då riskerar att förbise de effekter som kategoriseringar grundade i dominerande diskurser ger upphov till i form av social och ekonomisk snedfördelning. Men det måste då vara helt klart vilken status dessa kategorier egentligen ska ha i analysen. Därför vill jag argumentera för ett mer konsekvent undvikande av kategorierna som vetenskapliga *utgångspunkter*. Snarare vill jag se dem som *resultat*, mer eller mindre tillfälliga empiriska avlagringar som härrör ur dominerande diskurser, vilka reproduceras i specifika historiska processer.

För att ändå kunna se kontinuiteten och strukturerna kan man använda sig av Charles Tillys tanke om *bestående ojämlikheter*: ”där de parställda och ojämlika kategorierna är tillämpliga utför de ett avgörande organisatoriskt arbete och skapar påtagliga och bestående skillnader när det gäller tillträdet till högt skattade resurser”.<sup>23</sup> Tilly har inte en uttalat intersektionell utgångspunkt utan rör sig på en övergripande nivå i sina diskussioner kring sociala kategoriseringar.<sup>24</sup> Han nämner exempel på kategoriella par som svart/vit, kvinna/man och medborgare/utlänning, men inskräper att frågan om vilka kategorier som tillmäts betydelse varierar historiskt:

Den kategoriella ojämlikheten har kort sagt vissa mycket generella egenskaper. Men en av dessa egenskaper är paradoxalt nog att den i sin praktiska

verksamhet varierar med de historiskt ackumulerade föreställningar, praktiker och sociala relationer som redan är förbundna med en given uppsättning distinktioner.<sup>25</sup>

Med själva den kategoriella ojämlikheten som utgångspunkt kan vi mer förutsättningslöst undersöka vilka kategorier som görs. Nästa steg blir att dekonstruera dem och se vilka mekanismer de härrör från, ”de intressen som gör dessa gränsdragningar nödvändiga”.<sup>26</sup> Dessa intressen – det kan röra sig om tillgång till olika former av kapital, reproduceringen av könsmaktsordning, social kontroll eller uteslutande av det icke-västerländska – ska inte betraktas som intentionella utan bör analyseras på en *diskursiv* nivå, med vilket här avses yttringar (där tal inbegripes) genererade ur dynamiska maktrelationer snarare än styrda av enskilda makthavares avsiktliga handlande, alltså ett i grunden foucauldskt diskursbegrepp.<sup>27</sup>

Många hävdar att vi behöver kategorier för att ordna och förstå världen, att det är närmast ett universellt behov hos människan. Även om det vore så, går det inte att komma ifrån att social kategorisering fungerar ordnande i meningen kontrollerande. Det tydligaste tecknet på detta är att kategorier oftast handlar om Andra. Social kategorisering är en effekt av dominerande diskurser: underordning skapas genom ett uteslutande av det avvikande från den tysta normen. En bra början, vid dekonstruktion av kategorier som betraktas som underordnade, är därför att kategorisera även normen, synliggöra den, om man så vill. Genom denna akt kan man problematisera skillnaden mellan avvikelse och normalitet i syfte att ompröva båda.<sup>28</sup>

Det första ledet, dekonstruktionen av kategorierna, kan med fördel utföras med utgångspunkt i de kategoriserades återberättade erfarenheter. Själva dekonstruktionen kan då ske genom att se hur de dominerande diskurserna kan relateras till återberättade erfarenheter, men framförallt genom att forskaren är uppmärksam på möjliga destabiliseringar av diskurserna genom alternativa kategoriseringar, vilket kan resultera i destabiliseringar även av kategoriernas betydelser.<sup>29</sup> Ett exempel är kategorin hemmafru i min undersökning. Enligt en av informanternas återberättade erfarenheter kom positionen hemmafru, eller mer precist ”att vara hemma”, att inbegripa plantsättning, städning av baracker, hyra ut rum till gästarbetare samt matlagning åt ett helt arbetslag, förutom skötseln av hem och barn.<sup>30</sup> Både betalt och obetalt arbete blev alltså möjligt att rymma inom denna position. Även i en rumslig bemärkelse användes uttrycket ganska brett. Uttrycket ”att vara hemma” kan vid första påseendet tolkas som att individernas handlingsområde var bostaden, men innebar i praktiken lika ofta en fränkoppling av hemmet som konkret plats, i meningen ”i hemmet”.<sup>31</sup> Att vara husmoder kunde också, liksom när det gällde kategorin hemmafru, rymma avlönat arbete. Som Åsa Karin Eng-

trand skriver i den här volymen fanns i en samtida diskussion kategorin *förvävararbetande husmoder*.<sup>32</sup>

Min ambition är här att lyssna in några av de teman som varit centrala i de återberättade erfarenheterna, samt att undersöka hur de jag intervjuat beskriver andra grupper och individer. En stor del av intervjuerna kretsar nämligen kring sociala relationer: berättelser om de personer och familjer med vilka man kom till Sverige, var de kom ifrån samt vilka som redan bodde i skogsarbetarbyarna då och som man till en början var mycket beroende av. Slakten, den som bodde i Sverige, den som var kvar i Finland och den som hade flyttat tillbaka dit, innebar viktiga relationer naturligtvis, och relationer till landsmän och släkt i närområdet och mer avlägsna byar framstår i intervjuerna med de som migrerat som helt centrala. De som redan bodde i området vecklar ut andra relationskartor, men kunskapen om och vikten av de lokala relationerna framgår också där.

Dessa kartor säger mycket om de frågor som är intressanta i en intersektionell analys: det kan handla om vilka som träffades och var, men samtalen kan också användas för att se vilka som räknades som "vi" och vilka som räknades som "dem". Relationerna är alltså helt avgörande för att kunna upptäcka hur kategoriseringar gjordes och görs i berättelser om ihågkomna erfarenheter.

## Att göra skillnad

### *Värdighet och arbetsamhet*

När jag ställde frågor som rörde kön, klass och etnicitet upplevde jag ett visst motstånd eller en tystnad. Andra teman framställdes som viktigare. Att ha "värdighet" framstod som nära nog det viktigaste, framförallt för kvinnorna. Det framställdes i detaljer som att ha det rent och snyggt i hemmet, men uttrycktes också i mer övergripande ideal som arbetsamhet och uthållighet. Liso, en av de intervjuade, berättade att hennes mamma lagt undan en uppsättning rena underkläder, nästan nya, som man inte fick röra. De skulle användas ifall man blev tvungen att åka till doktorn. En gång, minns hon, var en annan familj i området tvungen att låna dessa underkläder, vilket hon förklarade med att de hade fler barn än hennes egna föräldrar.<sup>33</sup> Hon påpekade också vid en senare intervju att hon i efterhand fått höra att svenskarna tyckte "finnarna" var duktiga på att arbeta, uppfostra barnen och hålla dem fina. Svärfadern brukade säga att det fanns ingen som var som "finnflickorna". De neg alltid och hälsade, oavsett om det var tionde gången de mötte en person på en dag, eller den första.<sup>34</sup> Denna beskrivning utgjorde svaret på min fråga om hur de som redan bodde i landet bemötte dem som kom från Finland. Svaret innehåller inte någon identifikation med kategorierna finsk eller svensk, utan uttrycker en distans till båda.



Värdighet betonades också indirekt i berättelser om hårt slit och knappa omständigheter, beskrivna utan omskrivningar och överord och med ett noggrant undvikande av beklaganden. Eftersom jag fått indikationer på att omständigheterna var svåra för kvinnorna i ett av områdena, frågade jag efter vilka bekymmer de hade och om det inte var slitsamt. Elma, en av dem som kom först till den här skogsarbetarbyn och beskrev en tillvaro med många arbetsuppgifter, svarade: "Inga. Alla var friska och det fanns arbete."<sup>35</sup>

Att berätta om problem kan innebära risk för utsatthet. bell hooks skriver i inledningen till sin bok *Talking Back. Talking Feminist, Talking Black* att hemligheter kan vara en fråga om liv eller död för vissa, medan andra kan välja vad man vill avslöja och för vem: "It came to me right then that there are some folks for whom openness is not about the luxury of 'will I choose to share this or tell that,' but rather 'will I survive – will I make it through – will I stay alive'".<sup>36</sup> Att behålla värdigheten kan vara en fråga om att behålla hemligheter, men det är förstås också tänkbart att Elma och hennes grannar verkligen upplevde den här tiden som övervägande positiv, alternativt bara minns det positiva, ett känt fenomen i intervjusituationer.

Några av de kvinnor som flyttade från Finland till Sverige arbetade i skogen, tillsammans med sina män, vilket ådrog sig min uppmärksamhet. Men det var inget som lyftes fram i intervjuerna utan framställdes snarare som ett nödvändigt ont – det var det arbete som fanns och det fanns ingen plats i samhället för dem i övrigt.<sup>37</sup> Elma sade att det var bra att flickorna fick gå i skolan så att de slapp arbeta i skogen. Det var inte riktigt passande, ansåg hon, att kvinnorna arbetade i skogen, det var för tungt arbete för dem.<sup>38</sup> Uttalandet att det sågs som opassande som kvinna att arbeta under den här tidsperioden kan ses i ljuset av vad Yvonne Hirdman kallat ett husmoderskontrakt. Den lönearbetande kvinnan, särskilt den gifta kvinnan och modern, betraktades som en avvikelse i relief mot ett normerande ideal.<sup>39</sup> Sett ur det perspektivet blir det opassande för kvinnor att arbeta, och argumentet att det var för tungt blir könstypiskt.

Men beskrivningen "opassande" uppstår när man pratar om kvinnor som människor i första hand definierade som kvinnor, dvs. i kraft av sitt kön. I den här kontexten var dock arbete i vidare mening en självklarhet för både kvinnor och män. På min fråga om vad man tyckte om att kvinnorna arbetade i skogen svarade Olle, som kom till Sverige som barn, så här: "Jag tror inte att man reagerade för det. Finnarna är ju ett arbetsfolk. Så jag tror inte att man lägger någon skillnad på om det var en man eller kvinna som jobbar. Alla skulle ju jobba."<sup>40</sup> Här används stereotypen om den hårt arbetande finnen som övergripande förklaring, vilken inbegriper både kvinnors och mäns arbete i skogen. Småbrukarhustrurna på landsbygden, både i Sverige och i Finland, var vana vid hårt kroppsarbete, vilket också kan vara en förklaring till den odramatiska inställningen till deras skogsarbete. Efter migrationen



till den moderna villan var skogsarbete det arbete som fanns och det blev då ett naturligt steg att hoppa in i SCA:s folkvagnsbuss om det fanns plats över på morgonen.<sup>41</sup> Flera av dem jag intervjuat ansåg att kvinnors arbete i skogen inte var något särskilt eller konstigt: en av dem, Urho, minns att han tyckte att det var roligt med ett nytt inslag i arbetet.<sup>42</sup> Det nya och moderna i den här kontexten – som kvinna – låg snarare i att bli hemmafru ”på riktigt”, dvs. i meningen att hålla sig till hemmet som kvinnligt definierad plats, än att komma ut i arbetslivet. Det normala var att arbeta, men arbete var inte liktydigt med heltidsanställning i lönearbete.<sup>43</sup>

Kvinnornas arbete i skogen var alltså inget man ordade särskilt mycket om. Däremot framhölls själva *arbetsambeten* och arbetsförmågan som viktigt, vilken kan ses som en viktig del i upprätthållandet av respektabilitet. Världigheten eller respektabiliteten är nära relaterad till arbetarklassens självuppfattning och ideal, enligt Skeggs. Genom att framstå som respektabla distanserade sig hennes intervjupersoner från bilden av den ”råbarkade” arbetarklassen, och (dis)identifierade sig genom detta med sin tillskrivna klass.<sup>44</sup> Att vara värdig eller befinnas ovärdig är också en distinktion som använts av överheten om de fattiga sedan en mycket lång tid tillbaka.<sup>45</sup> Här kommuniceras alltså viktiga markörer för klasstillhörighet. Begreppet klass kan inte enbart definieras av materiella omständigheter utan skapas i erfarenheten av att tolka och tackla den tillskrivna positionen och på så sätt ”göra sig” till klass,<sup>46</sup> även om det vid första anblicken ser ut som att det är det man *inte* gör. Själva *misskännandet* är i själva verket en central del i reproducerandet av klass.<sup>47</sup>



Hem till byn. Bosättningen i skogsarbetarbyarna innebar att både han och hon hämtades hem från skogen/småbruket och sattes i en ny kontext som hemmafru respektive lönearbetare. Men utformningen av denna heterosexuella matris varierade i praktiken. Foto: Lauri Pärssinen/Jamtli Bildarkiv.

Ett sätt att försöka uppnå värdighet eller respektabilitet var enligt Skeggs studie att upprätthålla en kontrollerad heterosexuallitet. Begreppet heterosexuallitet definieras väldigt brett, närmast liktydigt med den normalitet som formats av medelklassens kvinnor. Att bli sedd som sexuell varelse var ett hot mot heterosexualliteten och därmed respektabiliteten. Sexualliteten bär konnotationer till vad Skeggs benämner som "Vit och Svart arbetarklass" och blir därmed något som kräver disidentifikation.<sup>48</sup>

En av de intervjuade männen, född i Sverige, var ung när skogsarbetarna och deras familjer kom från Finland. Han säger att de finska flickorna var väldigt populära bland de svenska pojkarna, att de var "lite häftigare, lite mer för att pussas och kramas". Vid min antydande fråga svarar han att det inte var "så" (att de var lättare på foten) men de "tog i" mer, och det upplevdes som en frisk fläkt.<sup>49</sup> Intressant här är att han visserligen återberättar en sexualisering av flickornas etniska härkomst, men betonar att de svenska pojkarna inte kategoriserade de finska flickorna som "ovärdiga", dvs. lätta på foten eller icke respektabla. Snarare stod de för det nya, fria; de beskrevs som fri-gjorda eller fri-modiga i de bokstavliga betydelserna av orden och föll därmed in i en berättelse om hur de som kom från Finland kom att symbolisera det



Den moderna skogsarbetaren i trakten kom ofta från Finland. En av familjerna anlände till Sverige med skogsbolagets egna flygplan, som hade kört hem gästarbetare över jul och annars hade vänt hemåt utan last. På ett liknande sätt tog kvinnorna senare plats i bussen till skogsarbetet på mornarna – när det fanns utrymme för det.

Foto: Lauri Pärssinen/Jamtli Bildarkiv.

mest moderna.<sup>50</sup> Det är en berättelse som, om den blir hörd, skulle kunna medverka till en destabilisering av diskurser om de Andra som tillhörande en annan tid än den moderna.<sup>51</sup>

### *Maskulinitet*

Lasse (f. 1953) berättar:

Jag kommer håg, jag var med farfar ibland, när vi hade sportlov eller påsklov, när de bodde i barackerna. Ibland under veckorna var jag med då, med farfar då som höll på med mat och sånt där på dagarna, och vi fiskade till middagen och [skratt] jag fick alltid sova överst i de där slafarna för det var ju varmast där. Sen var det vatten i hinken, med vatten till kaffet dom fick, det vart is där mot morgonen.<sup>52</sup>

Skolpojkar och äldre män kunde följaktligen utföra vissa hushållsuppgifter i den enkönade miljön. Min tolkning är att deras ålder möjliggjorde en subjektivering, där starkt kvinnligt könskodade arbetsuppgifter kunde ingå, så länge miljön just var enkönat maskulin. Det som konstituerade maskulinitet i skogsarbetets kontext i en tidigare tidsperiod var till viss del beroende av generation, har etnologen Ella Johansson hävdad. En vild och otyglad maskulinitet var ett ideal bland de yngre skogsarbetarna, mognad och respektabilitet bland de äldre.<sup>53</sup>

Inom skogsarbetet kan man tala om förmågan till arbete som en avgörande faktor för maskulinitet.<sup>54</sup> En nedsatt arbetsförmåga möjliggjorde en maskulinitet som, i kvinnors frånvaro, tillät en hushållande funktion, det visar t.ex. diskussioner om att anställa manliga kockor i skogskojorna på 1930-talet.<sup>55</sup> På motsvarande sätt förklaras kvinnornas skogsarbete i mitt material med att deras män inte "räckte till", att de "behövde hjälp", antingen på grund av kortväxthet eller som följd av krigsskador. Elma, som tyckte det var opassande att kvinnor arbetade i skogen, sade att hon tänkt mycket på frågan jag ställde vid ett tidigare tillfälle, om varför kvinnorna från Finland arbetade i skogen, och att hon kommit fram till att det dels var för att skaffa pengar, dels för att just dessa kvinnors män var äldre än de andra skogsarbetarna och därför behövde deras hjälp.<sup>56</sup>

"Hjälpen" bestod i att fruarna, och ibland även barnen, barkade och kvistade medan männen stod för själva fällningen.<sup>57</sup> Intressant nog beskriver flera skogshuggare barkningen som ett mycket tungt arbete, men det omnämns som "hjälp".<sup>58</sup> Min tolkning är att kategoriseringen "kvinna" eller "barn" fick konsekvenser för hur deras arbete beskrevs. Å andra sidan användes ordet "hjälp" om alla möjliga arbetsuppgifter och i samband med flera relationer. I intervjun med Liso omnämns exempelvis att brodern hjälpte till på ett jord-

bruk, att kvinnorna hjälpte till i slåttern på ett annat jordbruk och att fadern hjälpte till hemma.<sup>59</sup> Möjligen kan man säga att begreppet hjälp definierade arbete som utfördes av dem som vanligtvis inte utförde dessa sysslor eller, närmare bestämt, dem som inte hade huvudansvar för dem.<sup>60</sup>

De skogsarbetande kvinnorna hade inga egna verktyg och stod inte på några lönelistor. Rittva<sup>61</sup> följde med till skogen en gång: ”Jag fick i Finland en [såg], som [när jag] var lika gammal som min pojke, jag tänkte jag klarade av det hemma, om jag åker med till skogen att det blir lite... annorlunda, som [än att] jämt jämt [vara] hemma”.<sup>62</sup> Att följa med till skogen var alltså mest ett sätt att få omväxling i det här fallet, vilket även framförts som skäl av Irma, som bott i närheten av en annan skogsarbetarby.<sup>63</sup> Men i Rittvas fall togs beslutet också på grundval av de erfarenheter hon gjort som barn i skogsarbetet i Finland. Det blev bara en gång eftersom Rittva råkade skada sig på sågen, men hon nämner att en av de kvinnor som arbetade i skogen på mer vardaglig basis använde motorsåg:

Rittva: Ja Aune var väldigt duktig i skogen.

Urho (Rittvas man): Ja, hon jobbade som en man.

Rittva: Och hon använde motorsågen.<sup>64</sup>

Den skogsarbetande kvinnan tillskrivs olika subjektspositioner av det gifta par som intervjuas här: hon var ”duktig i skogen” respektive ”jobbade som en man”. Det är här tänkbart att kategorin kvinna faktiskt kunde inrymma tungt arbete och arbete med motorsåg, vilket kvinnans uttalande tyder på. Att Aune arbetade ”som en karl” kan tolkas som en reproduktion av en komplementär förståelse av kön. Men man kan också välja att se ett subjekt som både var ”duktig i skogen”, ”arbetade med motorsågen” och ”arbetade som en karl”.

### *Finland-Sverige*

För de barn från Finland som växte upp i skogsarbetarbyarna var skolan en plats där relationen till svenskfödda barn byggdes upp. Innan skolgången i Sverige lekte man med andra finska barn, sedan öppnade sig en ny värld av lekkompisar, sade en av männen.<sup>65</sup> Barnen kunde på sin höjd ett par svenska ord när de kom till skolan, första dagen med en namnlapp om halsen (vilket kan ha varit en återklang från tiden med de finska krigsbarnen), samt med födelseår och faderns namn.<sup>66</sup> Deras kategorisering – här bokstavligt talat deras text – löd ”barn” och ”dotter/son”. Någon officiell introduktion fick de inte, men enskilda lärare engagerade sig i dem i olika former av stödundervisning. Det första året, 1956, tog sig en finskspråkig lärare an barnen. En av dem som kom till skolan då berättar om hur läraren på finska bjöd med de nya barnen att följa med honom. Först förstod de inte vad han sade, eftersom de

var inställda på att han skulle tala svenska. Deras kategorisering av honom som svensk gjorde att den möjliga positionen finsktalande uteslöts.<sup>67</sup>

Liso hade året efter en mer brysk skolstart. Hon minns hur fröken stod och upprepade uttal av vissa ord vid hennes bänk. Hon hade så svårt med bokstaven y och fick träna om och om igen på ord som byxa och yxa. Hon berättar också om hur de nya barnen tvingades äta den ibland ”konstiga” nya maten, som bruna bönor med fläsk. En av dem gick och kräktes, berättar hon, men var ändå tvungen att fortsätta äta efteråt.<sup>68</sup> Just maten, klädseln och språket var de särskiljande tecken som lyftes fram i intervjuerna, men det betonades också att man inte behandlades illa av sina nya skolkamrater och att man hade stort stöd i varandra.<sup>69</sup> Den nationella skillnaden behandlades av skolan som ett snabbt övergående tillstånd, eftersom strategin vid den här tiden i Sverige var tämligen oreflekterad assimilation.<sup>70</sup> Det fick en del högst handfasta konsekvenser för de här barnen: utöver redan nämnda exempel förekom att skolan utsåg särskilda ”språkpölsor” som hindrade barnen att tala finska med varandra på rasterna.<sup>71</sup>

Skolan som rum för integration (eller rättare sagt assimilation) hade för de vuxna i vissa fall, men inte inledningsvis, sin motsvarighet i arbetslivet. De manliga skogsarbetarna från Finland arbetade med finsk- eller svensktalande arbetskamrater, beroende på huggarlag. Urho berättar:

Arbetslagen har varit helfinska, jag jobbat i, hela tiden. Alla pratade... [namn på förman],

(MV): Ja, han lärde sig finska?

Ja, han var skogshuggare. Vi har jobbat bra många år, det fanns inga svenskar med.

Han pratade bra finska [namn på förman].<sup>72</sup>

Förmannen blir här kategoriserad som finsk, genom sin tillägnan av språket. Men hans position som förman förvandlas också till skogshuggare och kan därmed helt och fullt ingå i ett ”vi”. Hans hustru, Rittva, kom ut i arbetslivet långt senare som städerska, och kom då att lära sig svenska:

Ja, allt som jag kan nu, lärde jag mig. Allihop var svenska, jag var ensam finne.

(MV): Det är inte så lätt att träffa folk ändå, när man städar, alla gånger. Men du var inte ensam om att städa?

Ja vi var flera, men vi hade egna områden allihop. Men vi fikade tillsammans och hade rasten tillsammans. Första dagarna: ”jag går inte dit, jag törs inte”

Dom hämtade mig: ”Du måste komma!” Och sen kom jag varje dag, lärde mig mera och mera. I alla fall jag kan lite mer [skratt].<sup>73</sup>

Övergången från positionen ”ensam finne” till att ingå i ett nytt ”vi” sker här nästan oförmärkt. Svenskheten erövrades med hjälp av de etniskt svenskas

ansträngningar att trotsa skillnaden och inkludera den nyanställda. Det är tänkbart att en gemensam erfarenhet av att höra till samma sociala skikt och av att vara kvinna kan ha underlättat gränsöverskridandet. När kvinnan tänker tillbaka på tiden innan hon var anställd beskriver hon också en kontakt, men då är ”vi” annorlunda definierat:

Ja det var kontakt med svenskar dagligen, i [egnahemsområdet], eller utanför [ds], allihopa är svenskar, vi träffade dagligen.

(MV): Var det på affären?

Affären och vägen och posten.<sup>74</sup>

Jag mötte alltså direkta uttalanden om relationen mellan etniciteterna, eftersom det var något jag frågade efter i intervjuerna. ”Finnarna dom höll sig för sig själv och svenskarna var för sig själv, så att det var inte nåt mera än att man hejade ju när man såg dom”<sup>75</sup>, säger en man som kom till Sverige som tioåring. Här intar han en position mitt emellan finnar och svenskar. Hans svärmor, född och uppvuxen i en liten by längre upp i skogen, och som flyttade in i samma skogsarbetarby som vuxen, sade: ”Man hade inte så mycket att göra med dem den första tiden ändå [...] Joo, sen vart det ju att man, genom barnen då, vart det ju mera kontakter och det. Så att det vart ju mer undan för undan, det.”<sup>76</sup>

Vilho, som också var en av de första som kom till Sverige, påtalar att det är två skilda saker att vara på samma plats och att ha kontakt: ”De var nog där, men det var inte så mycket kontakt ändå. Jag förstod ju inte så bra svenska, vilket jag fortfarande inte gör. Och alla de skogshuggarna var ju finskar. Det var bara hästkarlar som var svenskar”.<sup>77</sup> En hierarkisk ordning från skogsarbetets äldre organisering, med körare som tog ett skogsskifte på entreprenad och anställde egna skogshuggare, kan utläsas i den relation mellan svenskar och finländare som antyds här.<sup>78</sup> Genom distinktionen mellan skogshuggare och hästkarl samt markeringen av språklig tillhörighet kan man indirekt utläsa den här mannens identifikation, men här finns inget ”vi” uttalat, bara två ”dom”.

### *Hierarkier*

En av skogsarbetarna, också vid namn Vilho, hamnade exempelvis i en position som tolk och *bilkarl*<sup>79</sup> eftersom han lärde sig språket snabbt och tog körkort tidigt. Det innebar att han från förvaltningschefen på Vivstavavrv (som under perioden uppgick i SCA) fick uppgiften att plocka upp gästarbetare på järnvägsstationen, köra dem till kontoret för ifyllande av papper och sedan skjutsa ut dem till förläggningar i skogen. Detta avancemang föranledde en av hans landsmän att stanna hemma från arbetet en vecka. När han kom



tillbaka förklarade han att han varit arg på sig själv, inte på den forna arbetskamraten, för att inte också han hade tagit körkort.<sup>80</sup>

Relationen till jägmästaren, som värvat flera av de intervjuade personerna, omtalas ofta i intervjuerna. Han framstår närmast som en mytisk man och i nästan alla utsagor är han den goda överheten, som hälsar och pratar finska med dem när de stöter ihop inne i staden och som äter vid deras bord på Finlandsbåten.<sup>81</sup> Han var en person vars uppmärksamhet gav symboliskt kapital och det var ett tecken på heder och värdighet när han t.ex. valde ut några hem att visa för utländska gäster på studiebesök.<sup>82</sup> Irja berättar att det vid dessa tillfällen kom ett brev till alla på området om att ett studiebesök var i antågande, men att förmannen på just deras lapp hade noterat något extra:

Så det kom något brev, brevlappen där det stod ”nu kommer”. Och så grannfrun: ”ja, de ska komma nu, samma vecka, har det kommit nåt brev?” – jaa, det gjorde det – men där nere skrev han lite extra: ”hoppas vi får komma in, hälsningar [jägmästarens förnamn]”. Jag tog saxen och klippte bort det som stod därnere, men jag låtsades inte om, jag sa till mamma, vi ska göra lite skojigt: vi säger inte nånting om det. Att han ska komma till oss. På morgonen när vi åkte till skogen, då var mattorna tidigt ute, och det var tvättat på golvena överallt och kåken var vädrad och håret, mamma hade gjort flätor och hårknutar och rent förkläde. Satt i köket och läste tidningen som om ingenting hänt, så kokte vi kaffe och drack kaffe med [jägmästarens efternamn] och sen när de kom in och kikade lite. Och någon som frågade: Får vi låna toaletten? Så det kunde gå, det kan hända att de också behövde gå på toaletten, dom gubbarna.<sup>83</sup>

Återigen blir renlighet och ordning ett tecken på värdighet. Att man förundrades över att även studiebesökarna behövde gå på toaletten säger något om den upplevda hierarkin i situationen. Vid ett annat tillfälle i intervjun uttrycks känslan av denna hierarki mer direkt, när kvinnan ifråga berättar om vad hon fick höra att en bekant kvinna, gift med en förman från Sverige, sagt:

”[D]om är så obildad, dom finländare. Dom säger ”du” till [förnamn på förmannen].” Det hörde jag att en dam talade om, till mej, så att det är sanning. Jag sa, att det är konstigt nog, inte så lätt som man tror, att säga ”du” eller ”ni” när man inte kan språket. Och ingen skulle få säga ”ni” till [förnamn] heller, det måste man säga ”skogvaktaren”, förstås, för han var titelsjuk och hustrun lika så. Ja det är sant. Så att jag... sen åkte jag hem med [med känslan av att] de var så mycket högre på trappan.<sup>84</sup>

En av dem som haft kritiska synpunkter på jägmästaren, sedermera förvaltaren, var en man som arbetat länge i skogen:



Ja han var ju förvaltare, så han hade mycket att säga till om.

(MV): Gjorde han det då?

Ja. Jag fick den uppfattningen att han kunde vara jäkligt orättvis mot vissa ena och så var han liksom bra mot en del. [...] man ska ju ha samma utgångsläge allihopa. Men sen är det ju folket också, vet du, en del är som att de nästan knäböjer sej om det kommer en sån där gubbe framför en. Sånt där tål inte jag. Jag var inte av den sorten.<sup>85</sup>

Ett annat uttryck för denna mer kritiska hållning kommer från Sune, som bor i en annan skogsarbetarby i området:

Ja, han var väl bra på sitt vis, men det är klart att dess högre upp dom kommer, dess hårdare var dom och dess mindre begrep dom ju vad man höll på med. Dom hade ju egentligen ingen reda på vad man gjorde. [...] Dess högre upp dom kom, dess snålare var dom ju.<sup>86</sup>

Det förekom också berättelser om motstånd eller kanske snarare ”meningsutbyten” och ”diskussioner”<sup>87</sup> gentemot arbetsledningen, även om det var ovanligt. Vilho V återberättar en ganska total omkastning av positionerna:

Och då, han hade åkt tidigare hem, Urho. Var det någon tandläkare, vad kunde det vara. Han måste åka hem. Och så den här förman [namn] började vara elak, så elak. Men Urho hade sagt till honom att, något så sätt, han hade sagt att det är alldeles samma vad du säger. Det hjälper ingenting. Det är bäst att vara tyst. Och då han kunde inte fortsätta sedan. [...] Och Urho var så mycket omtyckt att, att [förmannen] skulle ha fått sparken innan Urho hade. Alldeles säkert att Urho hade kommit efter.<sup>88</sup>

Förskjutningen av maktpositioner berodde förmodligen på att Urho av alla jag pratat med betraktades som ”storhuggare”; han jämförs i en av intervjuerna med en ”urkraft”<sup>89</sup> och ansågs ensam kunna hålla en skogsmaskin i arbete. Hans position var speciell, men exemplet är ändå värt att lyfta fram eftersom en omförhandling ändå var möjlig av den hierarkiska relationen mellan förman och skogsarbetare.

Ilmi och hennes man presenteras så här av Rittva: ”Han var förman. Hon var hemma, hon jobbade med samma som jag, plantsättning i skogen.”<sup>90</sup> Både markering av skillnad och av likhet görs här och identifikationen sker med någon i samma sociala position och med samma könstillhörighet. Återigen ser vi också hur kategorin ”att vara hemma” inbegriper arbetet med plantsättning (men, som vi såg ovan, inte med skogsarbete). Ilmi själv berättar att hon under den första tiden i Sverige stod och väntade till sist med att hämta in tidningen på morgonen, av rädsla för att stöta ihop med någon av sina grannar, som hon inte kunde prata med.<sup>91</sup>

Affären var också en plats där skillnad gjordes. I en av byarna fanns två affärer där biträdenas uppträdande skilde sig åt, berättar Irja, som kom till Sverige som 20-åring:

Hon var väldigt snäll och trevlig och man vågade faktiskt fråga, hon kunde visa saker och ting, så att alla tyckte om [namn]. Hon gjorde ingen skillnad på finska folken och svenskarna, tog inte på, men det gjorde inte alla människor, gör inte det. Neej, men [namn], hon var enastående, hon var som, hon förstod liksom att det är, svårigheten.<sup>92</sup>

Det andra biträdets beteende beskrivs så här av samma person:

Ja, hon gjorde så att hon gick till kontorsrummet, där de hade telefon och sen så var det spegel där då, då tog hon rödläppstift och målade [visar]. Och vi stod där som frågetecken i affären. Och sen kom det nån svensk och sen [då] hon kom därifrån. Hon kom inte fram [till oss]. Men sen kom Naukarinens flicka, som var svensktalande och finsk och det var väldigt bra. Eila hette hon.<sup>93</sup>

I citatet uttrycks den dubbla kategoriseringen svensktalande och finsk. Svensktalande är ett exempel på en kategorisering som synliggör normen i det här sammanhanget, enligt resonemanget inledningsvis. Jag uppfattade detta butiksbiträde som finsk och finstalande (det var också så hon presenterades av en annan i skogsarbetarbyn), medan Irja beskriver henne som finsk (och därmed självklart finstalande) och svensktalande, vilket då blir avvikelser som måste benämnas. Tvåspråkigheten betonas olika beroende på var uttolkaren står.

Lasse beskriver hur barnen i egnahemsområdet gick hem till en av grannarna för att klippa håret:

Ja, han klippte oss ungar där då, vi fick sätta oss i garaget, så hade han en sån där handklippare. Kommer ihåg att det kostade en krona att klippa sig! [skratt] [...]

(MV) Men att han klippte då, gjorde det att man lärde känna dem lite bättre?

Ja, jag vet inte hur mycket, jag var ju bara en liten pojk, men. Men det var ju så, det var endast han som höll på med sånt, så att...

(MV):... det var inte så att man fikade när man var där, samtidigt?

Nej nej nej nej, inget sånt för oss eller, utan det var... garagevägen [skratt].<sup>94</sup>

Detta var alltså den enda skogsarbetare från trakten som bodde i den här skogsarbetarbyn, med vilken kontakten ovan beskrevs av Arvo som minimal till en början (man bara hälsade). I samma intervju säger dock hans fru (som också är dotter till frisören) att familjer från Finland lånade telefonen och

fick hjälp med snickeriarbeten av mannen i familjen. Omvänt var de tvungna att be de som flyttat in från Finland om hjälp med värmepannan, så hjälpen var inte enkelriktad. När barnen växte upp knöts alltså nära relationer mellan denna familj och Arvos.<sup>95</sup>

Att Lasse i citatet ovan betonar att det var fråga om "garagevägen" talar för att det kunde upplevas som om det rädde viss distans i relationen, men kvinnan i familjen berättade en annan historia. Hon förklarade lokaliseringen av verksamheten och ingången i källarplan med att hon höll på att packa upp efter flytten och att hennes golv vid den här tiden ännu var obehandlade och därför inte skulle tåla alltför mycket spring.<sup>96</sup> Själva lokaliseringen av frisören till en egen ingång är inget anmärkningsvärt eller ovanligt i sig, det intressanta är hur sociala relationer beskrivs i anslutning till detta; om man så vill, hur olika rum konstrueras.<sup>97</sup>

### *Skillnadsskapande och språkets bruk*

Avslutningsvis vill jag summera de skillnader som gjordes relevanta i intervjuerna, men också göra en liten utblick mot kategoriseringar som gjordes utanför dem, i andra typer av material.

Att skiljelinjen mellan svenskar och finländare var central avslöjar intervjuernas språkbruk: det var "vi allihopa och så svenskarna".<sup>98</sup> Ett flertal preciserade benämningar användes, som t.ex. "(ortnamns)kvinnorna", "finnflickorna", "finnarna", "finne", "finnfamiljerna", "finntanterna". Det fanns också en skiljelinje mellan "sverigefinnar" (finlandssvenskar) och "purfinnar". Från ett håll nämns motsättningar mellan dessa kategorier.<sup>99</sup> Om man talade om den svenska befolkningen användes bara begreppet svenskar, men det är tänkbart att det fanns fler namn som inte användes i samtalen med mig som svensk forskare.

Vad de som flyttade från Finland till Sverige kallade "hemma" var platsen där man bodde vid tillfället som återberättades. Det kunde alltså vara både Finland och Sverige, beroende på var man bodde vid situationen man berättade om, som vi såg i exemplet med Rittvas skogsarbete. När det gällde de återkommande resorna till Finland på somrarna och berättelser om dem som återflyttade till Finland, används konsekvent uttrycket *tillbaka* (till Finland) – av dem som var födda där. Tre personer (förutom jag) använde uttrycket "hem till Finland", varav en var född i Finland men kom till Sverige som barn.<sup>100</sup>

Andra sociala hierarkier aktualiserades i samtal om förmännen, men också i berättelser om hur skillnad gjordes i möten i affären. Förmän benämndes antingen mer formellt som "jägmästare", "förvaltare", "skogsvaktare", "förman", "bas", "tummare", "maskinrättare" eller mer informellt som "bilkarl", "tjugofemöresbasar", "femma", "tia". En svensktalande förmän kallades för det finska

namnet för lavskrika, eftersom han ”hoppade från stubbe till stubbe”.<sup>101</sup> Det blev tydligt att betydelsen av genus var underordnad betydelsen av arbete. Vid en närmare granskning av vilken *typ* av arbete som kom ifråga (kvisstande/fällande; helårsanställning/säsongs) och den huvudsakliga fördelningen av hemarbetet, gjordes en skillnad mellan könen, men den fördelningen var i hög grad flexibel och anpassningsbar; t.ex. kunde männen laga mat i baracken, kvinnorna hjälpa till i skogen och männen hjälpa till i hemarbetet. När det gällde olika kategoriseringar av kvinnor användes uttryck synbarligen kopplade till plats: *de som var hemmal/hemmafruar* och *de som var i skogen* (skogsarbetande kvinnor).

Kategoriseringar av dem som kom från Finland utfördes också av utomstående organisationer och instanser. Fögderierna i Liden och Östersund använde kategorin ”finländsk arbetskraft” i sin idoga strävan att få kontroll över gästarbetare, platser och skattekröner. På polismyndighetens blankett som måste fyllas i vid inträde i landet var benämningen ”utlänning”.<sup>102</sup> Den lokala Husmodersföreningens kategorisering kan sägas ha varit ”kvinna” och ”husmoder”, men också ”utländsk”, eftersom en inbjudan riktades särskilt till en skogsarbetarby med finskspråkiga kvinnor p.g.a. ett nationellt upprop att bjuda in ”utlänningar som bor i Sverige”.<sup>103</sup> Från arbetsgivaren SCA förekom officiella benämningar kopplade till yrkeskategorier såsom ”kocka”, ”skogsarbetare”, ”jägmästare” osv., liksom den kategorisering som låg bakom kapseln ”handlingar rörande utländsk arbetskraft” i arkivet. I denna fanns också en odaterad ”svart lista” för internt bruk, med mer inofficiella kategoriseringar. Där sorterades 123 gästarbetare från Finland efter (oönskade) egenskaper som ”odugling”, ”lögnhals”, ”hoppjerka”, ”slagskämpe” eller ”snuskkocka”.<sup>104</sup> På sätt och vis kan även den kategorisering som gjordes genom själva medborgarskapet spela in på en nationell nivå; flera av de inflyttande hade länge kvar sitt finska medborgarskap.

### *Att tala tillbaka och talande tystnader*

Uppgifterna om hur relationerna såg ut till ”dem”, svenskarna, går vitt isär. Nästan alla sade att de aldrig utgjort några problem, men om man granskar berättelserna om kontakterna framträdde ändå mer distanserade relationer än de som förmedlades när förbindelserna med landsmännen beskrevs.

I intervjuerna kommunicerades också en delad medvetenhet om stereotyper kring det finska, i skämt om knivar, uttal och alkohol, i berättelser om hur man varit tvungen att hantera andras föreställningar.<sup>105</sup> Även underkommunicerande av dessa företeelser säger något om vad man vet räknas in i kategorin finsk som position och hur man försöker undgå att bekräfta den. Överhuvudtaget ville de intervjuade, som jag nämnde ovan, ogärna prata om

eventuella problem, utan framhävde att det varit roligt, många människor och full fart.<sup>106</sup> Undertexten är att man trots vedermödor klarade sig bra, att man bemästrade situationen. Vissa aspekter av stereotypen om det finska bejakades däremot, t.ex. arbetsamheten, skötsamheten och strävsamheten, som kan sammanfattas i ordet värdighet.

Det svenska omgärdades inte i motsvarande grad av några direkta myter, men det är högst troligt att detta underkommunicerats p.g.a. att de intervjuade kategoriserade mig som svensk. Ett undantag utgjorde en uppfattning om att svenska arbetare var avundsjuka på den finska arbetsförmågan och den uppskattning denna rönt hos förmännen, vilket även framkommit i senare forskning om åsikten att de från Finland "förstörde ackorden" i industrin.<sup>107</sup> Mannen som nämnde de finska flickornas popularitet antyder en liknande problematik, uttryckt som "grogrund för spänningar".<sup>108</sup>

Om man prövar att se stereotypen, eller den "färdiga" kategorin, finsk, eller för den delen kvinna eller arbetarklass, som en interpellation, ett anrop, kan man dra slutsatsen att någon entydig bekräftelse eller identifikation inte uppstod. Delar av de tillskrivna positionerna besvarades, andra bestreds.<sup>109</sup> Poängen med att visa de komplexa processerna i subjektiveringen är helt enkelt att försöka ge de människor som oftare blir benämnda än andra en chans att vad bell hooks kallar "tala tillbaka", utan att göra det *som* någon färdigbeskriven figur, utan de reduceringar som en kategorisering innebär. Eller för att låna hooks ord ännu en gång: "speaking as an equal to an authority figure [...] to make a speech that compels listeners, one that is heard".<sup>110</sup> Den intentionen kan jag inte tillskriva dem jag intervjuat, men genom att närläsa och lyssna finns ändå möjligheten att höra ett tillbakatalande. Dock krävs det då att man inte lyssnar efter ekon, utan efter svar.

## Mot ett decentrerat subjekt

När man som forskare konfronterar empirin innebär det naturligtvis att den uppsättning begrepp man för med sig utsätts för prövning. Frågan jag ställt i den här artikeln är hur långt vi är beredda att gå när vi tar den prövningen på allvar. För att inte våra analyser ska resultera i ett enkelt bekräftande av grundläggande kategoriseringar krävs ett noggrant granskande av vår egen förförståelse och en beredskap att lyssna. Om man medvetet eller omedvetet utgår från de kategorier som är relevanta i samtiden och vad vi inbegriper i dem finns risken att man reproducerar kategorierna och därigenom förstärker en bild av dessa kategorier som avvikelser från normen, eftersom det är vad vi betraktar som avvikande som kategoriseras. Det är nödvändigt att ta i beaktande hur subjektiveringar görs med utgångspunkt i en tillskriven tillhörighet, i de möjliga positioner som erbjuds, men inte alls helt och hål-

let inom dem.<sup>111</sup> Här är det tänkbart att ett historiskt perspektiv kan vara till hjälp, eftersom det är lättare att få syn på kategoriseringar av det som vi inte längre ser som självklara. Men troligen kan varje kvalitativ närläsning av empiri med dessa "glasögon" ge ett liknande resultat. Något som däremot kan göra skillnad är användandet av just intervjuer, där möjligheten finns att höra "svaren" direkt och fortsätta dialogen utefter nya spår.

Av resonemanget ovan följer inte automatiskt att man ser individen som fri att själv välja sin identitet och tillhörighet. Det är heller inte så lätt att ändra kategoriernas innebörd underifrån och därmed destabilisera dominerande diskurser. Beverley Skeggs skriver:

Det är på det lokala planet fränkännandet av legitimitet möter motstånd. Att man lokalt kan motverka att det egna kulturella kapitalet fräntas sin legitimitet innebär dock inte att kapital vars värde redan sänkts kan omsättas. Det tyder snarare på en flyktig vägran att vara maktlös. Att man utmanar sin maktlöshet innebär inte att man automatiskt byter till maktpositioner. Det innebär i klartext att man vägrar finna sig i att betraktas som maktlös eller tilldelas en position utan makt.<sup>112</sup>

Dessa vägranden och omförhandlingar är en viktig utgångspunkt för analys, eftersom det där finns en potential till förändring. Om forskaren aktivt lyssnar efter vilka kategorier som används, deras innehåll och hur de används i språkbruk och återberättade erfarenheter kan vi få nycklar till en vidare, mer inkluderande, och kanske till och med en förnyad, berättelse om det förflutna. Jag har i den här artikeln prövat en metod där jag försökt fånga spelet mellan position och identifikation, med andra ord både fånga uttryck för bestående ojämlikheter och öppningar för alternativa skillnader och "egna" röster. På så vis kan arbetet med intersektionella analyser användas som ett öppet sökande efter skillnadsskapanden, som dels syftar till att läsa historien "framlänges", dels till att analysera dominerande diskurser. Därigenom blir det möjligt att lyfta fram potentiella destabiliseringar av diskurserna och decentreringar av subjekten. Genom att öppna för fler svar på våra interpellationer och lyssna efter svar på frågor som aldrig ställs kan vi, så långt det är möjligt, återlämna rätten att beskriva sitt själv, till dem som ofta inte har en egen plats att tala utifrån.<sup>113</sup>

## Making difference – on migration, work and gender in Swedish forestry villages, 1950–1975

The article presents an analysis of the historical situation that arose when a relatively large number of migrant forest workers from Finland were offered permanent jobs and modern accommodation by a department of Svenska Cellulosa Aktiebolaget ('Swedish Cellulose Ltd.', or SCA) in the period 1950–1975. The aim here is to problematise the use of categories in intersectional studies, and to evaluate a working method that derives from individuals' own processes of differentiation. Two principal questions are addressed. What line should be taken on the use of categories in intersectional analysis? How best to use dialogic listening as the method in an open analysis of the subjectification processes?

People relate to their classification, and their agency can also influence the categories to which they are ascribed. Yet as long as research acknowledges only one possible path of influence, from category to categorised, there is little chance it will recognise the significance the categorised might have for any changes to the categories. In order to study this process, I have gauged the success of a working method in which the construal of categorisation and differentiation is analysed on an individual level, using a close reading of narrated experience. This means exploring the space between named and naming in the creation of categories; analysing the oppression to which categorisations such as woman, working-class, and ethnic or national affiliation contribute, as previous research has shown; but above all by listening to how individuals 'make' themselves in relation to these social categories. With a point of departure in post-structuralism, the question becomes how the subjectification is made with respect to the subject-positions available – in other words, what it is possible to be within the limitations of the dominant discourse – in the hope of being able to trace gaps, additions, and negotiations in these processes. In order to study the question of bottom-up change of this kind, it is essential the subjectification is not thought wholly predictable or fixed.

In the article an attempt is made to capture the interplay between position and identification; to capture the expression of enduring inequalities as well as openings for alternative differences and people's 'own' voices. In this sense the intersectional analysis is the result of an open search for processes of differentiation, partly aimed at reading history 'forwards', partly at analysing dominant discourses without reproducing them. It then becomes possible to identify the destabilisation of the discourses and the decentering of the subject. By countenancing a variety of answers to our interpellations, and by listening for answers to unspoken questions, we can restore as far as possible the right



of self-description to those who rarely occupy a position from which to speak.

If the researcher actively listens out for the categories used, their content, and the ways they are made significant in everyday parlance and narrated experiences, we can obtain the key to a broader, more inclusive, and perhaps even renewed narrative of the past. Conversely, a different spatial and temporal context – the Norrland forests of the 1950s, 1960s, and 1970s – can offer a certain distance to the present, with its conflicts born of identity politics, and thus contribute to a development of the intersectional perspective's theoretical and methodological potential.

Key words: intersectionality, forestry, migration, categorisation, subjectification, methodological development, bottom-up perspective.

## Noter

- 1 Tack till Karin Hassan Jansson, Lars Garpenhag, Rosemarie Fiebranz och Åsa-Karin Engstrand för kloka kommentarer.
- 2 Nancy Fraser, *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande* Göteborg 2003, s. 175.
- 3 Lena Martinsson, *Jakten på konsensus. Intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag*, Malmö 2006, s. 1, not 1; Thorgerdur Thorvaldsdóttir, "Equal Opportunities for All" – Intersectionality as a Theoretical Tool to Move Equality Policies Forward", paper, 16/3, Reykjavik 2007; Anne Roepstorff, "The Walk of the Talk", paper, EASA 7<sup>th</sup> Biennial Conference, Köpenhamn 2002.
- 4 Paulina de los Reyes och Diana Mulinari, *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*, Malmö 2005, s. 16. Se även debatten mellan Nina Lykke och Paulina de los Reyes, Irene Molina, Diana Mulinari i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1, 3–4.
- 5 Knut Kjeldstadli, *Det förflutna är inte vad det en gång var*, Lund 1992, s. 26; Harald Gustafsson, *Gamla riken, nya stater. Statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512–1541*, Stockholm 2000, s. 27–31; se även Rosemarie Fiebranz artikel i denna volym.
- 6 Projektet är finansierat av Vetenskapsrådet och Nordins fond och bedrivs vid historiska institutionen, Uppsala universitet tillsammans med Rosemarie Fiebranz.
- 7 Intervju N6.
- 8 Föredrag jägmästare, 1957:06:28, skogsavdelningen, förvaltning SCA:s arkiv, Merlo, Timrå.
- 9 Mitt underlag består av 18 intervjuer med sammanlagt 25 personer. Fem personer intervjuades flera gånger (vilket gör att det egentligen är fråga om 22 intervjuer). Anledningen är främst att de gjordes i ett annat sammanhang, i samband med en insamling till Sundsvalls museum till en industrihistorisk utställning (dessa intervjuer är markerade med enbart bokstäver och/eller följесifфра). Ett antal fältanteckningar och telefonintervjuer har också utförts. Intervju 2:2 refereras ofta, dels för att det var en viktig och lång intervju, dels för att den innefattar tre personer. Jag har i det här sammanhanget försökt skydda platser med anonymitet så långt det varit möjligt. Utskrifterna förvaras hos författaren men kommer förhoppningsvis att arkiveras på Sundsvalls museum/Medelpads arkiv respektive Jämtlands läns museum.
- 10 Leslie McCall, "Intersektionalitetens komplexitet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2005: 2–3, s. 38–39.

- 11 Christopher Pihl, "Arbetets ansvar", opublicerat manus, Historiska institutionen, Uppsala universitet 2009, s. 10.
- 12 McCall, s. 34–37.
- 13 Richard Jenkins, *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*, London 1997, s. 52–73.
- 14 Maud Eduards, *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*, Malmö 2002, s. 23.
- 15 Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz och Håkan Thörn, "Den postkoloniala paradoxen, rasismen och 'det mångkulturella samhället'. En introduktion till postkolonial teori", i *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, (red.) Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz och Håkan Thörn, Nora 2002, s. 35.
- 16 Ian Hacking, *The Social Construction of What?*, Cambridge 1999; Ian Hacking, *Historical Ontology*, Cambridge 2002, särskilt kap. 6.
- 17 Beverly Skeggs, *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*, Göteborg 2000, s. 42.
- 18 Ange-Marie Hancock, "Intersectionality as a Normative and Empirical Paradigm", *Politics & Gender* 2007: 3 (2), s. 251, 253; Nina Lykke, "Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1, s. 53; Nira Yuval-Davies, "Gender mainstreaming och intersektionalitet", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2005:2–3, s. 24.
- 19 Hacking 1999.
- 20 Lykke 2003, s. 52; Lykke 2005, s. 14; Lena Sawyer och Siv Fahlgren, Maktrelationer och normaliseringsprocesser i välfärdsstaten *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2005: 2–3.
- 21 McCall, s. 39.
- 22 Lykke 2005, s. 8.
- 23 Charles Tilly, *Beständig ojämlikhet*, Lund 2000, s. 19.
- 24 Se även Jenkins 1997, s. 52–73; Hacking 1999; Åsa Mäkitalo och Fredrik Hertzberg, "Inledning", i *Att hantera arbetslöshet. Om social kategorisering och identitetsformering i det senmoderna*, (red.) Åsa Mäkitalo, Stockholm 2006, s. 1–9.
- 25 Tilly, s. 23.
- 26 Paulina de los Reyes och Satu Gröndal, "Introduktion", i *Framtidens feminismer. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten*, (red.) Paulina de los Reyes och Satu Gröndal, Hägersten 2007, s. 21; se även i samma volym Paulina de los Reyes, "Rosengård är min Shatila! Hegemoniska berättelser och gränsöverskridande erfarenheter", s. 102; Maria Andersson (Vallström), "Osynlige mannen – om kön, makt och modernitet", *Nordnytt* 1996: 65.
- 27 Se utförligare diskussion i Maria Andersson (Vallström), *Arbetslöshet och arbetsfrihet – moral, makt och motstånd*, Uppsala 2003, s. 7–8.
- 28 Andersson 1996.
- 29 de los Reyes 2007, s. 108, 113.
- 30 Intervju 1:1.
- 31 Monika Edgren, *Hem tar plats. Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker*, Lund 2009, s. 11, 37, 119.
- 32 Se även Yvonne Hirdman, *Genus – om det stabila föränderliga former*, Stockholm 2001, s. 157.
- 33 Intervju A.
- 34 Intervju 2:1.
- 35 Intervju 1:2.
- 36 bell hooks, *Talking back. Talking Feminist, Talking Black*, Boston 1989, s. 2.
- 37 Intervju N2.
- 38 Det kan naturligtvis vara ett svar som innebär ett återskapande av en diskurs om könen platser. I en samtida artikel i *SCA-tidningen* uttrycker en läkare samma åsikt: "Jag anser inte att kvinnor är lämpade för tyngre arbeten i skogen". Se "Kvinnlig huggarkurs", *SCA-tidningen* 1955: 17, s. 6–7.

- 39 Ylva Waldemarsson, *Mjukt till formen, hårt till innehållet. LO:s kvinnoråd 1947–1967*, Stockholm 1998, s. 137–138; Hirdman 2001, s. 148f.
- 40 Intervju N6.
- 41 Intervju 5.
- 42 Intervju 2:2, Urho är ett fingerat namn.
- 43 de los Reyes 2002, s. 39; Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm 2000.
- 44 Skeggs, s. 78. Se även, för en tidigare tidsperiod, svenska och i synnerhet norrländska förhållanden, Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren – idéer och ideal i ett norrländskt sägverksamhälle 1880–1930*, Stockholm 2001.
- 45 Brian Tierney, "The Decretists and the 'Deserving Poor'", i *Comparative Studies in Society and History* 1958: 1; Mikael Sjögren, *Fattigvård och folkuppfostran. Liberal fattigvårdspolitik 1903–1918*, Stockholm 1997.
- 46 Lena Martinsson, "Är klass en kategori bland andra?", i *Olikhetens paradigm. Intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetskapande* (red.) Paulina de los Reyes och Lena Martinsson, Lund 2005; Ulrika Holgersson, "Klass och postmodernism. Ett feministiskt val", *Tidskrift för genusvetenskap* 2008: 3–4, s. 71, 78; Skeggs, s. 49, 91, 153.
- 47 Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Lidingö 1986, s. 148, 166.
- 48 Skeggs, s. 195–196.
- 49 Intervju 2:2, s. 2.
- 50 Samtal 1. En längre diskussion förs i Maria Vallström, "En plats i folkhemmet? Kulturarvsskapande kring arbetskraftsinvandring från Finland till Sverige under efterkrigstiden – migration som process", opublicerat paper från sessionen *Migrationen som kulturarv och historia i Byggestenar för etnicitet, 31:a nordiska etnolog- och folkloristkongressen, 18–22 augusti 2009*, Helsingfors 2009.
- 51 Mikael Vallström, *Det autentiska Andra. Om etnografi, etik och existens*, Uppsala 2002, s. 54ff. Se även Rosemarie Fiebranz i denna volym.
- 52 Intervju 2:2.
- 53 Ella Johansson, *Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*, Stockholm 1994, s. 160–161.
- 54 Berith Brandt och Marit S. Haugen, "Breaking into a Masculine Discourse. Women and Farm Forestry", *European Society for Rural Sociology* vol. 38, nr 3 1998, s. 435.
- 55 Maria Vallström, "Den ordnande handen. Kockans intåg i skogskojan", *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 2005: 49, s. 30–31.
- 56 Intervju 1:2.
- 57 Intervju 14, m.fl. I en tidningsartikel beskrivs att hon barkade, han kvistade och fällde: "Omfattande egnahemsverksamhet ger skogarna en fast arbetskraft", *Dagbladet Nya Sambället* 1956:10:20.
- 58 Intervju N2. Se även artikel i *Sundsvalls Tidning* 2007:09:09, s. 38.
- 59 Intervju A.
- 60 I min avhandling diskuterar jag hur begreppet hjälp användes på 1990-talet som uttryck för samverkan i fråga om varor och tjänster i en informell eller social ekonomi. Se Andersson 2003, s. 125.
- 61 Fing. namn.
- 62 Intervju 2:2.
- 63 Fältanteckning 25/10 2007.
- 64 Intervju 2:2.
- 65 Intervju 2:2.
- 66 Intervju A.

- 67 Robert Roslin, "Svenska som lekspråk", C-uppsats, Historiska institutionen, Uppsala universitet 2009 (skriven inom projektets ram).
- 68 Intervju A.
- 69 Intervju A; 8.
- 70 Ingvar Svanberg och Mattias Tydén, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*, Stockholm 2005, s. 328.
- 71 Intervju A; Roslin 2009.
- 72 Intervju 2:2.
- 73 Intervju 2:2.
- 74 Intervju 2:2.
- 75 Intervju 6.
- 76 Intervju 4.
- 77 Intervju 7, övers. Milla Koivisto.
- 78 Detta kom dock att ändras, åtminstone i ett par av byarna. Några av skogshuggarna från Finland skaffade häst efter ett par år och tjänade därmed lite bättre. Efter bara några år tog dock mekaniseringen fart, lönsamheten sjönk igen och hästarna såldes. Intervju 2:2; "handlingar rörande utländsk arbetskraft", skrivelse "Hästkörning", 1956:10:06, SCA:s arkiv, Merlo, Timrå.
- 79 Både hästkarl och bilkarl är troligen ganska bokstavliga översättningar från finskan.
- 80 Intervju 8.
- 81 Intervju 1:2, 3.
- 82 Intervju 5, N9.
- 83 Intervju 5.
- 84 Intervju 5.
- 85 Intervju 6.
- 86 Intervju 10.
- 87 Intervju N2; 10.
- 88 Intervju N8.
- 89 Intervju 5, 6, 8, bl.a.
- 90 Intervju 2:2.
- 91 Intervju N9.
- 92 Intervju 5.
- 93 Intervju 5.
- 94 Intervju 2:2.
- 95 Intervju 4; 6.
- 96 Intervju 4.
- 97 Doreen Massey, *Space, Place and Gender*, Cambridge 1994, s. 2–5.
- 98 Intervju 2:2.
- 99 Det var alltså finlandssvenskar som avsågs med uttrycket "sverigeфиннар". Sverigeфиннар är den officiella benämningen på en av Sveriges fem nationella minoriteter och innefattar alla individer med finska som modersmål som emigrerat till Sverige från Finland. Se Marja Ågren, "*Är du finsk, eller-?" En etnologisk studie om att växa upp och leva med finsk bakgrund i Sverige*, Göteborg 2006, s. 208. Intervju N5 och N7; samtal 1 (fru till svensk förman). Jfr Edgren, s. 53.
- 100 Intervju 1:2; 2:2; 3; 5; 6; 7; 8; N2; N8; A. Att jag här bara analyserat i huvudsak de intervjuer jag gjort med individer som flyttat från Finland beror på att just de har innehållit berättelser om relationen mellan nationer och erfarenheten av migration. Men det är säkert tänkbart att även analysera vad svenskfödda kallar "hem".
- 101 Intervju N2; N9. Lavskrika är en sällskaplig fågelart.

- 102 "Handlingar rörande utländsk arbetskraft"; skrivelser från fögderier samt blankett för utlännings tillträdande av anställning, SCA:s arkiv, Merlo, Timrå.
- 103 Sillre m. o husmodersförening, År:6, 15 oktober 1964, Medelpadsarkiv, Sundsvall.
- 104 "handlingar rörande utländsk arbetskraft", SCA:s arkiv, Merlo, Timrå. Det är tänkbart att det fanns liknande listor för den "inhemska" tillfälliga arbetskraften också; det har jag inte undersökt.
- 105 Enligt etnologen Marja Ågren kan stereotypen om så kallade finnar innehålla uppfattningar som att de slåss med kniv, dricker mycket alkohol och har "sisu", dvs. förmågan att överträffa sig själva. Se Ågren 2006, s. 125f. Definitionen av "sisu" gör Taisto Jalamo och Reijo Ruster i *Sverigefinnar förr och nu*, Stockholm 1983, s. 73.
- 106 Intervju 1:2.
- 107 Se t.ex. Ågren 2006, s. 113.
- 108 Intervju N5.
- 109 Monika Edgren, "Att återupprätta äran. Språk, subjekt och sexuellt våld i äldre tid", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2004:3; Skeggs, s. 119, 123.
- 110 hooks, s. 5–6.
- 111 Andersson 2003.
- 112 Skeggs, s. 25.
- 113 hooks, s. 9.